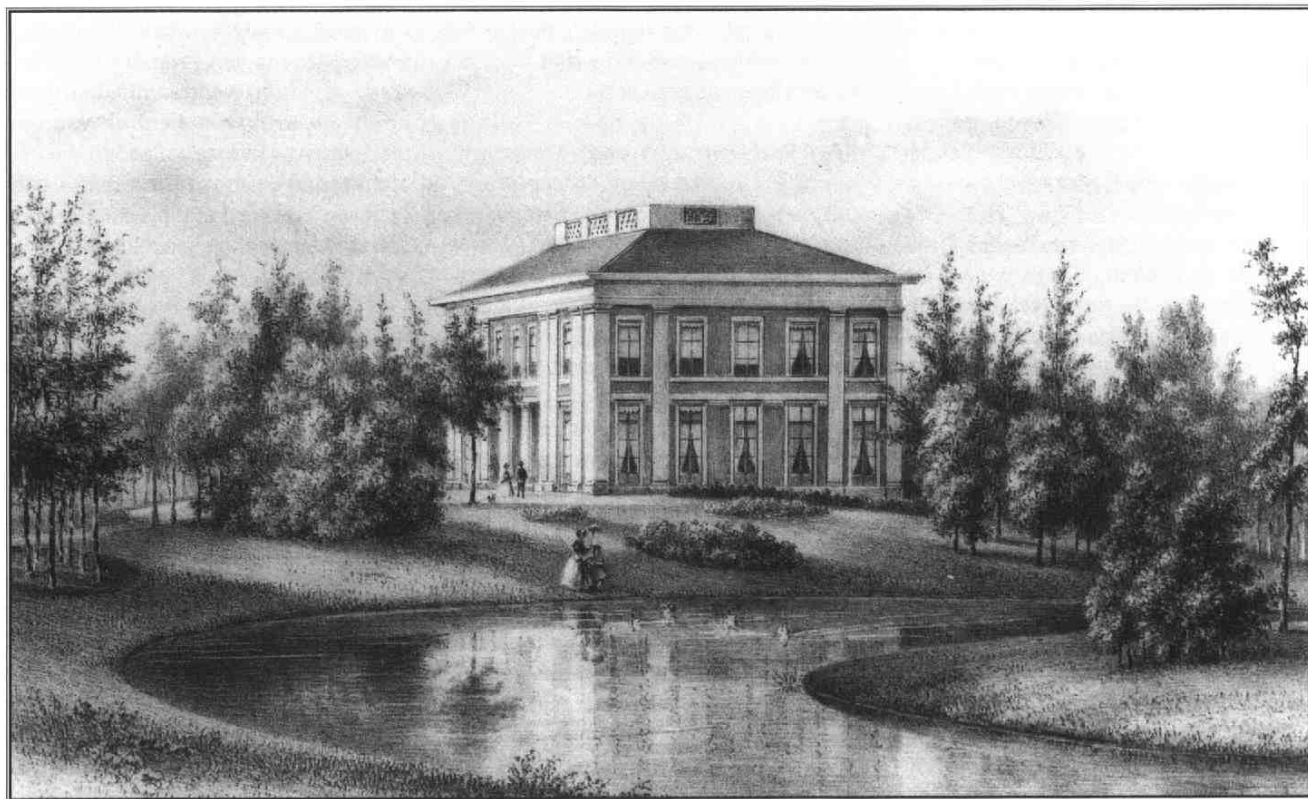

'De uitzichten zeer mooi en het huis solide'

Het landhuis Molenbosch van J.D. Zocher jr. (1791-1870) exact gedateerd

*'Lieve Anni. De kap is nu op het huis en gisteren zijn er 2 vlaggen opgehezen.'
Dat schrijft J.B. Stoop in de zomer van 1850 aan zijn dochter over de bouw van het landhuis op zijn buitenplaats Molenbosch. Volgens de literatuur was het huis echter al tien jaar daarvoor voltooid. Hoe een foutieve interpretatie van een late creatie van (tuin)architect Zocher een vroege schepping maakte en hoe familiebrieven nieuw licht op oude zaken werpen.*

R.P.M. RHOEN

De vroegstbekende afbeelding van Molenbosch uit

1869 van Lutgers uit

'Gezigten in de omstreken van Utrecht'

Illustratie: Gemeente-archief Zeist

De meeste publicaties over de buitenplaats Molenbosch aan de Dribergseweg in Zeist noemen steevast 1837 als bouwjaar van het landhuis. Roland Blijdenstein vermeldt dat jaar in zijn naslagwerk van Zeister monumenten *Zeist, groei en bouw* (Zeist 1984), wat herhaald wordt in *Monumenten in Nederland. Utrecht* (Zeist/Zwolle 1996). Iets voorzigtiger is Constance D.H. Moes

die in haar studie over architectuurtekeningen van vader en zoon Zocher het landhuis dateert tussen 1836 en 1840 (*Architectuur als sieraad van de natuur* [...]. Rotterdam 1991). Al deze auteurs baseren zich op bestaande literatuur. Moes verrichtte daarnaast archiefonderzoek, zij het met een zekere beperking, omdat haar onderzoek anders te omvangrijk dreigde te worden.

Familiearchieven bevatten vaak gegevens die ergens anders niet te vinden zijn. Zo bevinden zich in het archief van de familie De Beaufort brieven van de bouwheer van het landhuis op de buitenplaats Molenbosch waarin hij, zij het fragmentarisch, de bouwgeschiedenis beschrijft. Op zoek naar archiefstukken over Molenbosch zullen de meeste onderzoekers de index op de inventaris van dit familiearchief gebruiken. Daarbij zien zij dan over het hoofd dat in andere inventarisnummers ook gegevens over Molenbosch kunnen zitten, zoals de correspondentie tussen familieleden en vrienden. Hoeveel tijd dat ook moge kosten, een onderzoeker die kwaliteit wil leveren, moet zulke bronnen ook bestuderen.

'Heerenhofstede'

In 1835 verkocht de weduwe Margaretha van Oosthuysen van Rijenburg de Jongh aan Johannes Bernardus (ook wel Jan Bernard) Stoop voor 8.000 gulden een bos. Het perceel, bijna 17 hectaren groot, werd begrensd door de Dribergseweg, de Molenweg, de Arnhemse Bovenweg en een gedeelte van de Heideweg. Het stond bekend als *Het Molenbosch*. Dat bos was volgens de notariële akte beplant met 'opgaande den-nenbomen als met kaphout'. Volgens het kadaster bestond tweederde uit dennenbos en het overige deel uit ander bos.¹

De koper J.B. Stoop (1781-1856) woonde in Amsterdam. Hij was firmant van het bankiershuis Hope & Co. Hij was al jong weduwnaar geworden van Margaretha Laurentia Brender à Brandis (1790-1815). Uit het huwelijk met haar had hij één dochter Anna Aleida (1812-1885), die hij in zijn brieven steeds Anni noemt. Zij trouwde in 1841 met Arnoud Jan de Beaufort (1797-1866).

Dat het landhuis op Molenbosch in 1837 gebouwd zou zijn, is

steeds aangenomen op gezag van J.B. Christemeijer. In zijn boek *Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht* (Schoonhoven 1837) schrijft hij: 'Zoo even kwamen wij nog voorbij eene plaats, het Molenbosch genaamd, alwaar op nieuw eene heerenhofstede wordt aangelegd.' Die zin heeft meer dan honderdvijftig jaar de mensen op het verkeerde been gezet. Ze namen aan Christemeijer hiermee het landhuis bedoelde. Doch dat is onjuist. Christemeijer had het over een 'heerenhofstede' waarmee hij de tuinmanswoning bedoelde die toen gebouwd werd. Een bevestiging hiervan vinden we in het kadaster van dat jaar.²

De eerste tuinman die deze woning bewoonde, was Jacobus (van) Achterbergh (Zeist 1794-?). Volgens het volkstellingsregister van 1839 woonde hij op het adres Stootwegen 12. In de eerste helft van de 19e eeuw werd voor de nummering van de huizen de oude indeling volgens de dorpsge-rechten waaruit Zeist bestond, gebruikt. Molenbosch lag in het

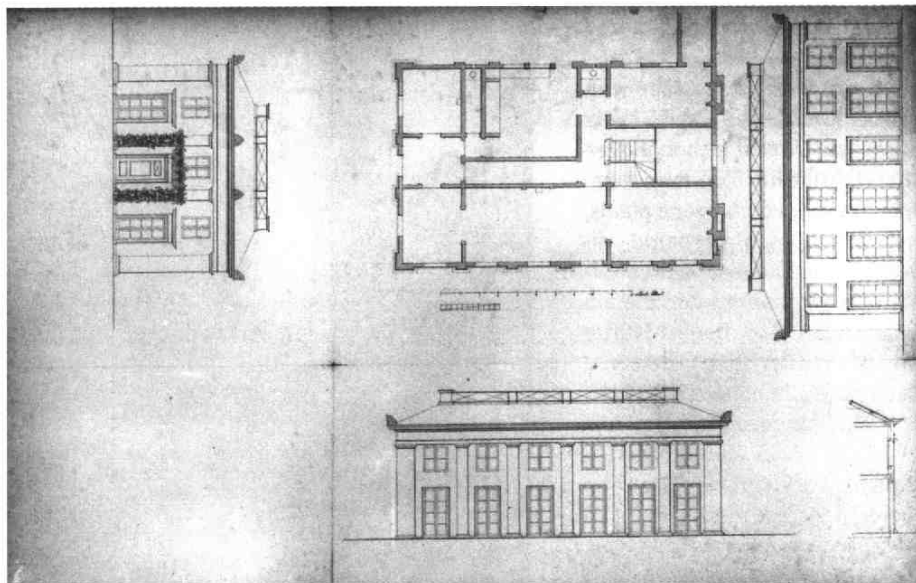
voormalige gerecht Stootwegen. In maart 1835 woonde Achterbergh nog op Nooitgedacht, in die tijd 'Nieuw Zeyst' genoemd. In een notariële akte uit 1841 die Achterbergh liet opmaken, staat: 'wonende op de plaats genaamd het Molenbosch.' In verschillende akten van de burgerlijke stand wordt hij tot 1829 aangeduid als dag-

Johannes Bernardus Stoop (1781-1856) op een schilderij van vermoedelijk Ch. H. Hodges

Foto: Het Utrechts Archief

Foto van het landhuis Molenbosch, afkomstig uit het fotoalbum dat Anna Aleida Stoop en Johannes Bernardus de Beaufort aangeboden kregen bij hun zilveren bruiloft in 1895
Iconografisch Bureau Den Haag. Foto: Het Utrechts Archief

Bouwtekening met plattegrond, aanzichten en doorsnee van het landhuis Molenbosch, ca. 1849
Bron en foto: Het Utrechts Archief

huurder. In 1832 is hij hovenier en in 1835 wordt hij tuinman genoemd. Jan Hendrik Struve (Leusden 1820-Zeist 1881) is hem in 1846 als tuinman opgevolgd en bewoonde ook de tuinmanswoning. De tuinmanswoning is thans Dribergseweg 7C genummerd.

Koetshuis en oranjerie

Op grond van stijlkenmerken wordt J.D. Zocher jr. als architect van het tuinmanshuis genoemd. In opdracht van Stoop zou deze ook de aanleg van de buitenplaats hebben uitgevoerd. De enige bron daarvoor is P.J. Lutgers die in *Gezigten in de omstreken van Utrecht* (1869) schrijft: 'Het Molenbosch mede aan den Straatweg, dankt zijn schoonen aanleg weder aan het talent des Heeren Zocher [...].'
Stoop heeft met het oog op de aanleg opzettelijk een aantal jaren gewacht eer hij dit landhuis liet bouwen. Op 11 juli 1850 schreef hij aan zijn dochter: 'Maar de groote zorg was nu over het plantsoen. Gelukkig dat ik er veel oude boomen heb en mij de nieuwe niet zoo zwaar aantrek, maar men ziet wat het geweest zou zijn indien het plantsoen tegelijk met het huis had moeten komen.'
De landschappelijke parkaanleg met de slingerivier heeft Stoop in 1837 laten uitvoeren. Op 27 de-

cember 1836 verleenden Gedeputeerde Staten van Utrecht aan hem een vergunning tot het leggen van een duiker onder de Dribergseweg. Stoop schrijft in zijn rekest: 'Dat hij het voornemen heeft, op een kortlings door hem aangekocht stuk grond [...] eenige uitgravingen tot het verkrijgen van water te doen bewerkstelligen.' Stoop heeft het hier over het graven van de vijver.

Als architect voor de bouw van het landhuis heeft hij in 1849 Zocher aangetrokken. Als de bewering van Lutgers juist is, zal Stoop die keuze gemaakt hebben op grond van zijn eerdere contacten met hem, die trouwens al teruggaan tot 1831.

Stoop heeft ook nog een koetshuis annex stalgebouw (thans genummerd Dribergseweg 7B) neergezet. Volgens de gegevens van het kadaster is dat gebouw in 1854/1855 gebouwd. Mogelijk moeten we dit werk toeschrijven aan een plaatselijke aannemer. De buitenplaats bezat ook een oranjerie. Die stond aan de rechterkant van de oprijlaan komende van Zeist, dichtbij de Dribergseweg. De oranjerie werd in 1873 gebouwd in de periode dat Stoops dochter Anna Aleida de Beaufort Stoop Molenbosch bewoonde. Rond 1962 toen de gemeente Zeist eigenaresse was, is

de oranjerie (genummerd Dribergseweg 7A) afgebroken.

Voor Stoop ontbrak de noodzaak om binnen enkele jaren na aankoop van Molenbosch een landhuis te laten bouwen. Hij bezat immers al een buitenhuis aan de Utrechtseweg, vlakbij de huidige Montaubanstraat. Het huis staat afgebeeld in de Atlas van Mourou *Gezigten van buitenplaatsen en gebouwen gelegen tusschen de Stad Utrecht en de Grebbe* (Utrecht 1829).³

In de bevolkingsadministratie van Zeist wordt Stoop twee keer op dit adres vermeld. De eerste keer in het register van de volkstelling die in 1839 gehouden werd, waarin zijn naam als bewoner wordt vermeld. De volgende keer was in 1851. Bij de invoering van het bevolkingsregister in 1851 werden de bewoners per huis vermeld. Omdat Stoop in Amsterdam woonde, kon hij niet in het bevolkingsregister van Zeist worden opgenomen en daarom staan in het bevolkingsregister bij zijn huis geen bewoners vermeld. Wel heeft men met potlood aangetekend 'de Heer Stoop'. Hij bewoonde begin 1851 dus nog steeds zijn buiten aan de Utrechtseweg.

'Lieve Anni'

De brieven die Stoop schreef aan zijn dochter Anni werpen een nieuw licht op de bouwgeschiedenis van het landhuis. In acht van de 64 bewaard gebleven brieven schreef hij over het nieuwe huis dat hij op Molenbosch liet bouwen.

De eerste keer dat Stoop iets over het nieuwe huis schrijft, is in zijn brief van woensdag 2 mei 1849: 'Ik heb nu te Zeist de ligging van het huis bepaald en men was maandag [=30 april] aan het graven van de fundamente. Ik denk dat er nog vrij wat te praten misschien te haspelen zal zijn voor dat de romp gereed is, maar door de opzichter zal nog al veel gedaan kunnen worden. Het zal mij aangenaam

zijn wanneer het eens zoo ver is, dat wij ons alleen met het inwendige bezig t[e] houden zullen hebben. Voornamentlijk boven zullen wij misschien nog wat te veranderen en te verschikken hebben maar er is groote ruimte. Er is dus plaats.' Uit deze brief blijkt ook dat de bouwplannen nog niet helemaal vast stonden. Brief van zondag 6 mei 1849: 'Ik heb gisteren gesproken over het leggen van de eerste steen. Hier doet [sic] men het als het metselen begint, maar het komt mij voor dat het beginnen moet met de eerste steen die in den grond gelegd word. In dat geval zou men woensdag de jeugd kunnen afwachten. Maar met de eerste metzelsteen zal het nog eenige dagen kunnen duuren. Wanneer gij het nu met mij eens zijdt dan kunnen de kinderen woensdag komen en ieder kan dan wel een steen leggen. Wij willen dan [als] zij komen dan hier coffij drinken, of eeten, zoo als zij het verkiesen. Hebt dan de goedheid het waar en tijd te laten weten.' De eerste steen zoals Stoop dat zag, werd op 9 mei 1849 gelegd. Het graven van de fundering heeft ruim een week geduurd.

Brief van woensdag 23 mei [1849]: 'Ik hoop dat het weder dan goed zal zijn, zoo dat de kinderen buiten kunnen zijn. Zij kunnen dan ook eens naar het Molenbosch gaan en zien dat er al vrij wat meer steenen liggen, maar er zal nog vrij wat nodig zijn voor dat men boven de grond is, maar wij zijn nu aan de lijn en gaan voort.' Bij deze brief staat geen jaartal vermeld. Gelet op de inhoud moet hij in 1849 geschreven zijn. Verder bevat hij geen informatie die van belang is voor de bouw van het huis.

'Ruimte genoeg'

Een groot aantal van zijn brieven aan Anni heeft Stoop niet gedaateerd. Op één brief na, bevatten de ongedateerde brieven geen informatie over het nieuwe huis. Die ene ongedateerde brief

waarin hij over het nieuwe huis schrijft is te dateren vóór 11 juli 1850. Sinds de laatst bewaarde brief waarin hij haar informeert over zijn nieuwe huis, is ruim een jaar verstreken.

Hij schrijft haar: 'De kap is nu op het huis en gisteren zijn er 2 vlaggen opgehezen, maar ik heb gezegd dat zij ze gisterenavond wel konden inhalen. Er is nog een en ander aan de kap te doen, maar men zal deze week tog reeds beginnen met het beschieten van het dak, waarvoor de planken reeds gereed zijn, en men verwacht deze week ook de leien voor het dak, zoo dat het nu nog al beter gaat als men gedacht had. Nu zal de steen gereed gemaakt moeten worden, maar nu komt de vraag moeten de namen voluit of enkel J.B. - W.H. en W.C. de Beaufort? En moeten ze in die volgorde omdat ze zoo de steenen gelegd hebben? Of moeten zij naar de jaaren volgen en dan gezegd worden dat de 3 eerste steenen gelegd zijn door Het kan nu alles nog gemaakt worden zoo als gij het het liefs hebt.'

In deze ongedateerde brief schrijft hij ook over het leggen van de leien op het dak. In zijn brief van 11 juli 1850 heeft hij het er over dat het werk van de leidekker een aanvang kan nemen. De hiervoor geciteerde brief moet dan voorafgaan aan de brief van 11 juli 1850. De initialen J.B. staan voor Johannes Bernardus (1847-1924), W.H. voor Willem Hendrik (1845-1918) en W.C. voor Wilhelmina Cornelia (1843-1927).

In zijn brief van donderdag 11 juli 1850 schrijft hij: 'Met het werk op het Moolenbosch begint het nu te vorderen. Maandag zou de lijdekker beginnen. Boven was men bezig met de planken voor de zolder. In een van de zijkamers waren die reeds gelegd en aan de andere kamers zou men maandag beginnen. Maar de groote zorg was nu over het plantsoen. Gelukkig dat ik er veel oude boo-

men heb en mij de nieuwe niet zoo zwaar aantrek, maar men ziet wat het geweest zou zijn indien het plantsoen tegelijk met het huis had moeten komen.' De leidekker is met zijn werkzaamheden op 8 juli begonnen. Op maandag 5 augustus 1850 laten hij zijn dochter weten: 'Met het huis gaat het nu vrij goed vooruit. Het is bijna geheel aan de omzijde gevoegd en deze week zou het restant van de steiger geheel weg genomen kunnen worden. De meeste ramen en glazen zijn er in, maar de trap moet nog gemaakt. Er is een noodtrap maar ik weet niet of die blijft staan.'

Brief van woensdag 14 augustus 1850: 'De h[ee]r Willink heeft het huis op het Moolenbosch van beneden af tot boven op de zolder gezien. Zij vonden de uitzichten zeer mooi en het huis solide. Ik hoop dat gij het ook spoedig zult kunnen komen zien. De noodtrap is voldoende tot de ze verdieping. De andere is maandag gereed. Maar het zal u ook niet interesseeren hoe het daar is. Er is ruimte genoeg.'

*J.B. Stoop enkele jaren voor zijn dood (ca. 1854)
Foto: Iconografisch Bureau
Den Haag*

De laatste brief waarin hij over het nieuwe huis schrijft is van maandag 16 september 1850: 'Ik heb Montauban zondag nog eens aangemaand. Hedenmorgen heb ik een brief van Zocher [ontvangen] die mij ten 3 uren komt spreken. Hij had het wel even kunnen laten vragen, maar ik kan hem nu niet wel onverrichter zake naar huis laten gaan en zal also in plaats van een [stuk] te wandelen eene lange en misschien onaangename conversatie hebben. Enfin het moet er nu door. Ik blijf er maar bij dat het huis aanst[aand]e voorjaar betrokken moet kunnen worden.' In een postscriptum schrijft Stoop: 'De conferentie met Z (= Zocher, schr.) is nog al redelijk spoedig afgeloopen [...] Het was de oude klagt tegen M (=Montauban, schr.) en dat ik er aanstaande jaar niet in zou kunnen. Ik heb hem gezegd dat hij maar moest zorgen dat de anderen gereed waren en dat ik wel zorgen zou dat het binnenwerk ook gereed kwam, hetzij dan met een of meer timmerlieden. Iedere kamer kan dan desnoods afzonderlijk behandeld worden.'

Het ging hier over de plaatselijke timmerman Johannes Montauban (1782-1876). Stoop had dus onenigheid met Zocher over de oplevering van het landhuis. Stoop heeft in deze kwestie gelijk gekregen.

De opzichter waar Stoop in zijn brief van 2 mei 1849 over spreekt, was de architect Willem Gerrit de Bruijn ('s Gravenhage 1823-?). Hij woonde in bij Struve, de tuinman van Molenbosch. Op 7 mei 1851 is De Bruijn naar Utrecht vertrokken. Rond die datum moet de bouw van het landhuis zijn voltooid en kon Stoop zijn nieuw landhuis betrekken.

Molenbosch, een late Zocher

Volgens Moes moeten we het landhuis Eikenrode in Loosdrecht uit 1846 beschouwen als een variant op Molenbosch. Zoals hierboven aangetoond, is Molen-

bosch echter gebouwd in 1849-1850 en kon de eigenaar het in 1851 betrekken. Daarom is het juist andersom: Molenbosch is een variant op Eikenrode.

De auteurs van het deel over Loosdrecht uit de MIP-reeks (*Monumenten inventarisatie provincie Utrecht*), Hans Lagers en Marije Seraing, zeggen over Eikenrode dat er verschillende meningen bestaan wie de ontwerper ervan is. Zij schrijven: 'Het landhuis doet zeer sterk denken aan het landhuis Molenbosch in Zeist, dat in 1838 door (tuin)architect J.D. Zocher jr. werd ontworpen. Vandaar dat het landhuis nogal eens aan hem wordt toegeschreven. Volgens de "eerste steen" was de "bouwmeester" echter de Loosdrechtse timmerman Jan Streefkerk. Het omringende park is na 1845 volgens familieleden door J.D. Zocher jr. ontworpen.' De tekst op die eerste steen luidt: 'De eerste steen gelegd 11 maart 1845 door mevr. J.C.S. Hacke, geb. Elias. Voltooid 1 nov. 1846. Bouwmeester J. Streefkerk.' Nu dringt zich de vraag op of de grote Zocher jr. zich bij het ontwerpen van Molenbosch heeft geïnspireerd op het Eikenrode van een plaatselijke bouwmeester. Moes geeft in haar onderzoek een chronologisch overzicht van de uitgevoerde ontwerpen van Zocher. Haar opgave bevat 42 bouwwerken. Vijf stuks kan zij niet exact dateren. Molenbosch behoort tot de categorie die wel te dateren valt. Dat landhuis staat in haar overzicht op de zoe plaats. Zij gaat er immers uit van uit dat Molenbosch tussen 1836-1840 gebouwd werd. Nu de bouwperiode precies bekend is, schuift dit bouwwerk op in het overzicht van het oeuvre van Zocher. Het komt dan op de 36e plaats en komt voor het landhuis Middenhoek in Loenen aan de Vecht uit 1854. Daarmee behoort het tot een van de latere werken van Zocher.

R.P.M. Rhoen is gemeentearchivaris in Zeist en redactielid van Oud Utrecht

Noten

1. Moes (1991, p.121) doet het voorkomen alsof de buitenplaats Molenbosch met het landhuis en de tuinmanswoning een onderdeel vormen van een uitgestrekt landgoed. Dat is echter niet juist. Stoops bezittingen onder Austerlitz behoorden niet tot Molenbosch. Zij vormden geen aaneengesloten geheel.
2. In de opgave van het gemeentebestuur van Zeist aan het kadaster uit 1837 van de van 1 mei 1836 tot 1 mei 1837 nieuw gebouwde of vergrote gebouwen komt onder nummer 10 voor 'Eene tuinmanswoning, geheel nieuw gesticht'. De woning was gebouwd op het perceel kadastraal bekend sectie E nummer 111, waarmee het bosperceel Molenbosch kadastraal werd aangeduid. Als eigenaar wordt Stoop opgegeven. Als aanmerking staat hierbij: 'Wel voltooit doch nog niet betrokken.' Als bouwjaar wordt daarbij 1837 opgegeven.
3. Omdat het landhuis geen naam droeg, wordt het in de Atlas aangegeven met een tak. Stoop had dit huis op 8 november 1823 gekocht van Matthijs Verdonk en zijn echtgenote Johanna Hijkamp.

Bronnen

- Archief van de familie De Beaufort, 1556-1976, inv.nrs. 654, 657 en 1763; Het Utrechts Archief.
- Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 156 (ag.nr. 94), 157 (ag.nr. 110), 158 (ag.nr. 88), 159 (ag.nr. 94), 172 (ag.nr. 365), 174 (ag.nr. 1149), 435 (volkstellingsregister 1829), 436 (volkstellingsregister 1839), 450 (bevolkingsregister nr. 1, deel 2, f. 640v.-642) en 452 (bevolkingsregister nr. 2, deel 2, f. 24v.-248); Gemeentearchief Zeist.
- J.B. Christemeijer, *Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht* (Schoonhoven 1837).
- Hans Lagers en Marije Seraing, *Loosdrecht, geschiedenis en architectuur. Monumenten-inventarisatie provincie Utrecht* (Zeist 1998).
- P.J. Lutgers, *Gezigten in de omstreken van Utrecht* (z.p. 1869).
- Constance D.H. Moes, *Architectuur als sie-raad van de natuur. De architectuurttekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr. (1791-1870) en L.P. Zocher (1820-1915)* (Rotterdam 1991).